

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

KAPOSVÁRI EGYETEM
GAZDASÁGTUDOMÁNYI KAR
Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

A doktori iskola vezetője:
PROF. DR. FERTŐ IMRE DSC
egyetemi tanár, az MTA doktora

A doktori iskola korábbi vezetője:
PROF. DR. KERÉKES SÁNDOR DSC
egyetemi tanár, az MTA doktora

Témavezető:
DR. HABIL. KASZA GYULA
címetes egyetemi tanár

**Illegális vagy vitatható kereskedelmi gyakorlatok
fogyasztói megítélése**

Készítette:
DR. BOGNÁR LAJOS

KAPOSVÁR
2020

DOI: 10.17166/KE2020.003

1. KUTATÁS ELŐZMÉNYEI

Az élelmiszerhamisítás története évszázadokra nyúlik vissza, szabályozására tett kísérletekről pedig az időszámításunk előtti IV. századból is rendelkezünk bizonyítékokkal. A szakirodalomból kiderül, hogy minden korban jellemző volt az élelmiszerhamisítók és a hatóságok közötti verseny, azonban ennek komplexitása napjainkra érte el csúcspontját. Egyszerre vannak jelen a kezdetleges módszerekkel megvalósított élelmiszerhamisítás esetei (például lóhús forgalomba hozatala szarvasmarha húsként, kacsamáj libamájként történő értékesítése, különböző termékek felvizezése, a takarmány fehérjetartalmának melaminnal való meghamisítása, ál-organikus termékek árusítása), és a legmodernebb technikákat (például méz hamisítása genetikailag módosított mikroorganizmusokkal, eredetvédett termékek hamisítása mikrokomponensek hozzáadásával, étrendkiegészítők előállításának gyógyszerhatóanyaggal vagy egyéb, élelmiszercélra nem engedélyezett hatóanyaggal) alkalmazó illegális gyakorlatok.

Dolgozatomban azt a célt tűztem ki, hogy áttekintsem az élelmiszerhamisítás jogi és történeti hátterét, s néhány közelmúltbeli jellegzetes magyar vonatkozású eseményt elemezve rámutassak arra, hogy milyen eszközök állnak a hatóságok rendelkezésére ezek kártételének csökkentésére. Meggyőződésem, hogy az élelmiszerláncot, mint rendszert kell elképzelnünk, amely biztonsága az egyes szereplők összehangolt magatartásán múlik. Sokszor ezért nem ott kell keresni a probléma gyökerét, ahol végül a felszínre tör. A téma kriminológiai

vetületével foglalkozó kutatók egyetértenek abban, hogy szinte minden élelmiszerhamisítási eseményt egyedinek kell tekinteni. Ennek az oka, hogy a lehetséges elkövetési módok száma szinte végtelen, ami a lehetséges elkövetők és lehetőségeik nagy számából következik, ráadásul ezek a lehető legváltozatosabb formában kapcsolódhatnak össze. Emellett az elkövetők folyamatosan fejlesztik a módszereiket, és gyorsan alkalmazkodnak a szabályozás változásaihoz is. Dolgozatomban ennek megfelelően kísérletet teszek arra, hogy az élelmiszerhamisítás társadalmi összefüggéseinek egyes elemeit feltárjam, amely alapján rendszerszintű fejlesztésre teszek javaslatot.

Az élelmiszerhamisításhoz közel álló terület a fogyasztók szándékos megtévesztése is. Ezzel a területtel – egy esettanulmányon keresztül – ugyancsak foglalkozni kívánok az értekezésben. Az élelmiszerek kettős minőségének jelensége, vagyis az, hogy a nyugat-európai gyártók gyengébb minőségű termékeket forgalmazznak Kelet-Európában, jelenleg is a vezető élelmiszeripart érintő hírek közé tartozik Magyarországon. Fontos kérdés, hogy hogyan kezelhető megnyugtató módon a kialakult, indulatoktól sem mentes helyzet.

Értekezésemben tehát elsősorban olyan témákat érintek, amelyek az 1990-es és a 2000-es évekre jellemző országos élelmiszerbotrányokat követő, viszonylag csendesebb időszakban is folyamatos kihívást jelentenek az élelmiszerlánc-felügyeletben.

2. KUTATÁSI MÓDSZERTAN ÉS MINTA

Dolgozatom célkitűzéseit 4 hipotézis köré építettem. A hipotézisek felállításánál olyan szempontok tisztázása volt a célom, amely a hatósági kockázatkezelés és kockázatkommunikáció gyakorlatát a későbbiekben releváns módon segítheti.

Kutatási hipotézisek

H1: Az illegális forgalomban kapható termékek vásárlására vonatkozó hajlam az alacsonyabb jövedelmű válaszadó esetében magasabb.

Magyarázat: Az illegális forgalomban kapható termékek esetében nem fizetik meg a közterheket, ezért alacsonyabb áron cserélhetnek gazdát, ezzel együtt ugyanakkor számos, a fogyasztót védő garancia elvész. Ennek alapján feltételezhető, hogy különösen azok a vásárlók vállalják fel az illegális forgalomban kapható termékek kockázatait, akik szűkösebb költségvetésből gazdálkodnak, míg a jobb módú fogyasztók jobban megengedhetik maguknak a biztonságosabb termékek vásárlását. Ezt a feltételezést illegális termékek vásárlásával foglalkozó kutatások is igazolták (Tom et al., 1998). Ugyanakkor ennek ellenkezőjére is találhatunk példákat a szakirodalomban számos termékkör esetében (Kwong et al., 2003; De Matos et al., 2007). Éppen ezért dolgozatomban hangsúlyt fektetek annak vizsgálatára, hogy az illegális forgalomban kapható egyes élelmiszer termékek vásárlási hajlandóságát milyen módon befolyásolja a válaszadók jövedelemszintje.

A hipotézis igazolása esetén azt mondhatjuk, hogy egy anyagi helyzete miatt eleve kiszolgáltatottabb réteg fogyasztói szokásait kellene megváltoztatnunk, amely magával hozná azt, hogy magasabb árfekvésű termékek irányába terelnék őket. Miközben állami feladat, hogy az ő egészségüket védjük ez által is, erkölcsileg mégis dilemmátt jelent, hogy az eleve szűkösebb családi költségvetésből még nagyobb részt hasítsanak ki az élelmiszer célú vásárlások. Ezt az erkölcsi dilemmát ugyanakkor eldönti az, hogy az állam semmiképp nem hunyhat szemet az illegális tevékenységek felett, különösen akkor, ha ezek egészségügyi kockázatokat jelentenek. Különösen igaz ez a védtelenebbnek tartott, az állam segítségére jobban rászoruló, leszakadó rétegek esetében. A rászorulók felzárkóztatását célzó intézkedésekre tehetünk inkább javaslatot, azonban ez nem tartozik jelen kutatás vizsgálati fókuszába. A hipotézis elvetésekor azt állapíthatjuk meg, hogy a jövedelemtől független az illegális forgalomban kapható termékek kereslete. Ebben az esetben a javasolt intézkedés az általános kockázatkommunikáció fejlesztése lehet.

H2: A nők kevésbé nyitottak az illegális termékek vásárlására.

Magyarázat: A nők a kockázátészlelés témakörében végzett tanulmányok gyakorlatilag egységes álláspontja szerint magasabb kockázátészlelési szinttel jellemezhetőek, amely miatt hangsúlyosabb erőfeszítést tesznek az élelmiszer eredetű kockázatok elkerülésére (Johns & Hayes, 2003; Kwong et al., 2003). Ezért feltételezem, hogy az illegális termékek forgalma esetén is ezt a jelenséget tapasztalhatjuk.

A hipotézis igazolása esetén kifejezetten a férfiakat kellene megcélozni, és az általuk preferált információs csatornák, valamint kommunikációs eszközök alkalmazásával tájékoztatást adni az illegális forrásból származó termékekhez köthető kockázatokról. Amennyiben nem igazolódik be a felvetés, akkor ez esetben is az általános kockázatkommunikáció fejlesztése javasolható.

H3: A fiatalok hamisított élelmiszerekkel kapcsolatos kockázátészlelése alacsonyabb, mint az idősebbekké.

Magyarázat: Számos kockázátészleléssel kapcsolatos kutatás világított rá, hogy a fiatalabb korosztálynak alacsonyabb szintű az élelmiszerbiztonsági kockázátészlése (Tom et al., 1998; Johns & Hayes, 2003; Kwong et al., 2003). Ez az életkori sajátosságok mellett adódhat abból az általános jelenségből is, hogy napjainkban nem jellemző a családi közös ételkészítés, melynek során alkalmuk lenne elsajátítani ezeket a készségeket.

A hipotézis igazolása esetén a fiatalokat célzó, a kockázatok ismertetésére koncentráló szemléletformáló kampány indítása javasolható, amely a kockázatmegelőzést célzó eszközök közül éppen ennél a korosztálynál alkalmazható legeredményesebben. Amennyiben nem igazolódik be a felvetés, akkor ez esetben is az általános kockázatkommunikáció fejlesztése javasolható.

H4: A magyar társadalom többsége elítéli az élelmiszerek kettős minőségével kapcsolatos jelenséget, vagyis azt a gyakorlatot, hogy egy gyártó azonos márkanev alatt, de eltérő összetétellel, eltérő minőségi paraméterekkel hozza forgalomba a termékeit különböző országokban.

Magyarázat: Az élelmiszerek kettős minőségével kapcsolatos sajtóhírekben a lakosság többnyire arról értesülhetett, hogy Kelet-Európában rosszabb minőségű terméket árulnak nemzetközi vállalatok, mint Nyugat-Európában. A Nébih korábbi vizsgálatai is feltártak ilyen termékeket, bár az előzetes várakozásnál kisebb arányban. A lakosság számára már a hátrányos megkülönböztetés felvetése is érzékeny téma lehet, különösen, ha ez a fogyasztók megtévesztésén keresztül valósul meg, és az ezzel kapcsolatos reakciók a tisztességes vállalkozásoknak is kárt okozhatnak. A hipotézis igazolása esetén a problémával hivatalos szinten is foglalkozni kell, a jelenséget fel kell tárni, meg kell vizsgálni annak tényleges mértékét a piacon. Azon termékek esetén, ahol jelen van a kettős minőséggel kapcsolatos gyakorlat, határozott intézkedéseket kell fogantatnia az államnak. Amennyiben azonban a piaci vizsgálatok mindezt nem támasztják alá, közvetítenünk kell ezeket az információkat a fogyasztók irányába, bemutatva mindazokat a módszereket, amelyek alapján erre az eredményre jutottunk. Mindkét esetben a cél az élelmiszerlánc-felügyeletbe vetett fogyasztói bizalom megerősítése.

Kutatási módszertanként kvantitatív fogyasztói megkérdezéses vizsgálatot választottam. Ez a módszer lehetővé teszi a vizsgált jelenségek matematikai változóiban történő leképezését, és a megfelelő mintavétel esetén statisztikai értelemben is megbízható elemzésre ad módot. A kérdőívet először egy szűkebb mintán próbáltuk ki (munkatársak, családtagok), amely nagy segítséget jelentett a hibák kiszűrésében. A személyes interjúkat a Nébih munkatársai és az általuk koordinált kérdezőbiztosok folytatták le. Ezek helyszínét nagyobb városok közlekedési csomópontjai jelentették. A kitöltött kérdőíveket Excel segítségével adattáblába rögzítettük. Az elemzésekhez SPSS 22-es verziószámú programcsomagot alkalmaztam. Az elemzés során leíró statisztikai eszközökkel (átlag, szórás, medián, módusz, minimum, maximum, gyakoriság) és többváltozós statisztikai módszerekkel (keresztátlak Pearson-féle χ^2 -próbával, varianciaanalízis, regressziós egyenlet felállítása) dolgoztam. A konfidencia-intervallumot 95%-os szinten határoztam meg.

Az adatok lehetővé tették összetettebb elemzés elvégzését is. Több alkalommal éltem a változók esetében dimenzió csökkentéssel, amely módszereként faktoranalízist alkalmaztam (főkomponens-elemzés, varimax rotációval, 1-nél nagyobb sajátértékkel rendelkező faktorok megtartása). A faktorokat bemeneti változóként alkalmazva, a minta szegmentálásának érdekében hierarchikus klaszterelemzést folytattam le, Ward-féle eljárással. A klaszterek számát a kapott dendrogram alapján határoztam meg, amelyet könyök (elbow) módszer segítségével validáltam. A vizsgálatok egyes módszertant is érintő megfontolásaira a szükséges esetekben az eredmények közlése során is kitérek.

3. EREDMÉNYEK ÉS ÉRTÉKELÉSÜK

3.1. Élelmiszerhamisítás

Kutatásom során egyes termékek (bor, méz, pirospaprika és libamáj) illegális forrásból való beszerzését modellező szituációk kapcsán vizsgáltam a fogyasztók élelmiszerhamisítással kapcsolatos attitűdjét. Olyan élelmiszereket választottam, amelyek múltbéli hamisítása botrányokhoz vezetett, vagy amelyek a gyakran hamisított termékek listáján előkelő helyet foglalnak el. A kutatás eredményeiből jól látható, hogy Magyarországon vannak olyan fogyasztói csoportok, jól érzékelhető keresletet támasztanak a hamisított termékek irányába. Mind a négy termék esetében megfigyelhető, hogy jelentősebb árengedmény hatására potenciális fogyasztóvá válnának még azok a válaszadók is, akik egyébként nem vásárolják az adott termékkört. Ennek okai között meghatározó szerepet játszik, hogy alulbecsülik a hamisított élelmiszerek kockázatait, hiszen az erőteljesebb kockázatot észlelő fogyasztók inkább elkerülik az illegális forrásból származó termékeket. Ugyanakkor érdekes tapasztalat, hogy van egy olyan réteg, amely magas szintű aggodalma ellenére is megvásárolná az illegális forrásból származó terméket, ha azt „jó áron” kínálják, vagyis a kockázat tudatos felvállalása mellett döntene.

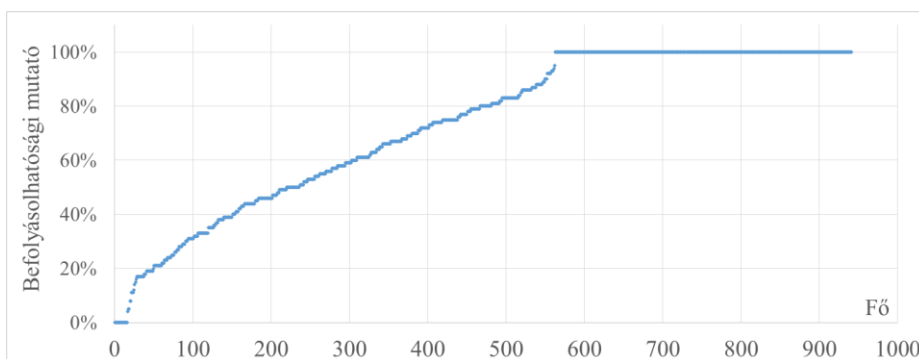
A minőségüggyel kapcsolatos aggodalmak játszották a domináns szerepet (3,40), második helyre került, hogy a termék esetleg hamisított (3,33), az egészségügyi, élelmiszerbiztonsági kockázattal kapcsolatos aggodalom (3,20) a harmadik helyen áll és az adóelkerüléssel kapcsolatban érzett aggodalom (2,84) zárta a listát.

Az illegális forrásból származó termékek miatti aggodalmakat a nemek szempontjából is vizsgáltam, annak érdekében, hogy felmérjem, van-e eltérés a nők és a férfiak hozzáállásában. A két nem összesített aggodalmait egytényezős ANOVA teszttel vettem össze, amely alapján látható, hogy erőteljesebb aggodalmat táplálnak a nők az illegális forrásból beszerezhető élelmiszer termékek irányában, mint a férfiak. Ez az eltérés statisztikailag szignifikáns az egészségügyi ($p=0,002$), a minőségügyi ($p=0,002$) és az adócsalás ($p=0,012$) miatti aggodalom esetében, azonban a hamisítás miatti aggodalom nemek szerinti különbözősége statisztikailag éppen nem szignifikáns ($p=0,056$).

A többváltozós elemzésekhez létrehoztam egy olyan változót, amely képes jellemezni a válaszadó illegális forrásból származó termékekkel kapcsolatos elfogadási hajlandóságát. Ezt a változót a négy termék esetében külön-külön megfogalmazott „árendedmény-elvárás” számtani átlagolásával számítottam ki. A kapott érték elméleti tartománya 0 és 100% között található. Minél magasabb a mutató értéke, annál nagyobb kedvezményt vár el a fogyasztó az illegális forrásból származó termék vásárlása esetén, vagyis az elvárt minimum kedvezmény eléréséig nem befolyásolja a kedvezmény. A 0%-os szint azt jelenti, hogy egyáltalán nem vár el kedvezményt, a 100% pedig azt, hogy ingyen sem venné át az adott terméket saját bevallása szerint.

A befolyásolhatósági mutató mintán belüli alakulását szemlélteti az 1. ábra, amelyen annak a 941 kitöltőnek az adatai láthatók, akik esetében rendelkezésre állt mind a négy termékkategóriára vonatkozóan az elvárt árkedvezmény mértéke. Az ábrán jól látszik azon fogyasztók nagy aránya, akik saját bevallásuk szerint sosem vásárolnának illegális forrásból származó terméket.

1. ábra. A befolyásolhatósági mutató értékének mintán belüli alakulása. (Forrás: saját eredmény)

Ezt a változót *befolyásolhatósági mutató*nak neveztem el, amelyet többször alkalmaztam az adatok többváltozós elemzése során annak érdekében, hogy a magyar társadalmat szegmentáljam az élelmiszerhamisítással kapcsolatban mutatott attitűdök tekintetében.

Különböző szociodemográfiai paraméterek mentén – nem, korcsoport, lakóhely típusa, iskolai végzettség, gazdasági státusz, jövedelemszint, egy főre jutó élelmiszerkiadás – vizsgáltam az előzőekben ismertetett adatok alakulását. Bár nem minden tényező tekintetében volt reprezentatív a mintánk, de minden alkalommal statisztikailag igazolható eredményeket kaptunk. A legfontosabb megállapítás, hogy az illegális forrásból származó termékek kereslete

csaknem független az egyén társadalmi státuszától. Nem találtam e tekintetben sem a nemek, sem a lakóhely típusa, sem az iskolai végzettség tekintetében összefüggést. Egyedül az életkor tűnt e szempontból meghatározónak, amely szerepe viszont erősen szignifikáns volt ($p < 0,001$). Míg a 60 év feletti válaszadók *befolyásolhatósági mutatójának* átlagos értéke 79,10%, addig a 18 és 30 év közötti, legfiatalabb korosztályé már csak 62,87%-os átlagos értéket éri el. Legmeglepőbb eredmény talán az, hogy a jövedelemtől is teljesen független ez a magatartásforma. Ezt a háztartás jövedelmi szintje mellett az egy főre jutó élelmiszerkiadással is ütköztettem, amely szintén nem mutatott korrelációt (Pearson korrelációs együttható=0,02).

Ezt követően elemeztem az illegális forrásból származó termékekkel kapcsolatos aggodalmak és a *befolyásolhatósági mutatók* összefüggéseit. Az aggodalmakat összevontan vizsgáltam, amely alapján az aggodalmak – a hamisítás miatti aggodalom kivételével – erős korrelációban állnak a *befolyásolhatósági mutatóval*, amely összefüggés az alábbi egyenlettel írható le:

$$y = 0,319 + 0,067a + 0,036b + 0,021c,$$

ahol a: összesített egészségügyi aggodalom

b: összesített minőségügyi aggodalom

c: összesített adócsalás miatti aggodalom

Mindebből azt a következtetést lehet levonni, hogy a kockázatok észlelése erőteljes hatást gyakorol az illegális forrásból származó termékekkel kapcsolatos vásárlási magatartásra. Vagyis minél több

ismerettel rendelkezik a vásárló a lehetséges veszélyekről, annál inkább lesz elutasító az illegális termékekkel szemben.

3.2. Kettős minőség

Az eredményekből megállapítható, hogy a magyar lakosságot foglalkoztatja az élelmiszerek kettős minőségének kérdése. A válaszadók kifejezetten elvárják, hogy a nemzetközi élelmiszer márkákat minden országban azonos összetétellel hozzák forgalomba (4,42). Szerintük érdemes lenne vizsgálni, hogy azonos márkanév és csomagolás alatt eltérő összetételű élelmiszert forgalmaznak-e a gyártók az egyes országokban (4,40). Továbbá lényegesnek tartják a termékek megbízhatósága szempontjából, hogy melyik országból származik (4,32). Szintén erőteljes egyetértésüket fejezték ki azzal az állítással kapcsolatban, hogy ha a gyártó különböző országokban eltérő minőséggel hozza forgalomba a termékeit, azt eltérő márkanévvel/fantázianévvel, illetve eltérő csomagolással kellene megtenni (4,25).

A válaszadók több mint fele (55,49%) szerint a kettős minőség vizsgálatának az élelmiszerlánc-felügyeletet ellátó szervezet, vagyis a Nébih feladatkörébe kellene tartoznia. Ennél jelentősen kevesebben (33,03%) jelölték meg az EU hivatalait, mint ezért a feladatért felelős szervezetet, ugyanakkor a kitöltők 16,21%-a egyáltalán nem tudta eldönteni, hogy kinek a feladata lenne ezt ellenőrizni.

Az eredményekből kiderül, hogy a válaszadók legnagyobb része (59,84%) úgy gondolja, hogy semmilyen formában nem elfogadható, ha egy gyártó azonos márkanév alatt eltérő minőségű élelmiszereket hoz forgalomba különböző országokban. A kitöltők 37,28%-a véli úgy,

hogy amennyiben a különbséget jelölik, abban az esetben nem probléma ez az eljárás. Nagyon kis százalékban (2,88%) nyilatkoztak úgy, hogy ez egy teljesen természetes gyártói gyakorlat és nincs vele gondjuk. A válaszadók 88,92%-a úgy véli, hogy az eltérést az ételkészítés csomagolásán is fel kell tüntetni. Erre szerintük az lenne a legjobb megoldás, ha a különbség pontos leírása szerepelne a csomagoláson (4,35). Közepes pontszámmal értékelték mind a felirat (3,68), mind a logó (3,56) különbségre figyelmeztető önálló alkalmazását, együttes alkalmazásukat azonban sokkal megfelelőbbnek (3,99) találják. A harmadik legmagasabb átlagpontszámot (3,94) érte el az a jelölési mód, amikor a csomagoláson szereplő figyelemfelhívó logó kiegészül az interneten elérhető pontos leírással.

Az ételkészítési minősége szempontjából Ward-féle klaszterelemzéssel 3 jól elhatárolható szegmenst különítettem el a társadalmon belül. A legnagyobb részarányú csoport (51,64%) a „Bezzeg” jelzővel illetett, osztrák termékeket jobb minőségűnek ítéelő klaszter, a második legnagyobb csoport (27,92%) tagjai az ún. „Etnocentrikus” hazai termékeket preferáló kitöltők. E két csoport tagjai között nagyobb arányban vannak az idősebbek (60 év feletti). Míg a legkisebb részarányú (20,44%) csoport („Érdektelen”) tagjait többségében fiatalok alkotják, és számukra az ételkészítési minősége nem meghatározó probléma.

4. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

Következtetések

A kutatás eredményeiből látható, hogy vannak olyan fogyasztói csoportok Magyarországon, akik adott esetben keresletet támasztanak a hamisított vagy illegális forrásból származó termékek irányába. Jól megfigyelhető, hogy ennek okai között meghatározó szerepet játszik, hogy alulbecsülik a hamisított élelmiszerek kockázatait, amely oka elsődlegesen az alacsony információs szint. Hipotézisem, miszerint a jövedelmi szint meghatározott mértékben hozzájárul az illegális termékek keresletéhez, nem igazolódott be, az eltérő jövedelmi viszonyok között élő fogyasztók között nem volt kimutatható különbség a befolyásolhatóság tekintetében. A legkevésbé jómódú, a közepes jövedelmű és a leginkább jómódú válaszadók között egyaránt találhatók olyanok, akik nyitottnak mutatkoznak a hamisított élelmiszerek vásárlására akár már alacsonyabb kedvezmény szint mellett is. A jövedelem mellett a többi demográfiai változó esetében sem találtunk szignifikáns különbségeket, kivéve az életkort. Az életkor és az illegális forrásból történő vásárlási hajlandóság között erős fordított korreláció áll fent. Erőteljes összefüggés tapasztalható ugyanakkor különböző típusú kockázatok észlelése és az illegális forgalmazású termékek vásárlása között, amelyre rámutat az is, hogy az illegális forrást elutasító válaszadók különböző kockázatok miatti aggodalma rendre meghaladja a termékek illegális forrásból való beszerzését elfogadó válaszadókét. Ezek az eredmények arra engednek következtetni, hogy a kockázatokkal kapcsolatos információk

hatékonyabb kommunikációját kell megvalósítanunk, különösen a fiatalabb korosztály irányában. Társadalmi státusz szempontjából úgy ítélem meg, hogy a nyugdíjasok esetében ennek kisebb jelentősége lehet az élelmiszerhamisítás tekintetében, ugyanakkor a tanulók esetében az eredmények alapján ennek valóban lenne helye. Tekintettel arra, hogy a minta csak felnőtt korú válaszadókat foglal magában, ezért a középiskolás korosztály attitűdjeire nem látunk rá. Véleményem szerint azonban már ebben az életkorban érdemes elkezdni a hamisított termékek elleni szemléletformálást, amely a fiatalok kockázatészlelésére hat.

Az élelmiszerek kettős minőségének megítélése kapcsán a legfontosabb eredmény, hogy ez az emberek 79,6%-a számára fontos problémát jelent. A téma iránt szignifikánsan kisebb érdeklődést mutató 20,4% számára is viszonylag fontos kérdés azonban, hogy a gyártók tüntessék fel az eltérő minőségre utaló jelzést a termékeken. Jól érzékelhetők tehát a fogyasztói elvárások ezen a téren, így következtetésként megfogalmazható, hogy az állami szereplőknek foglalkoznia kell ezzel a kérdéskörrel. A válaszadók 55,49%-a Néhány tartaná erre alkalmasnak. A közös piaci kérdésekkel egyébként kiemelten foglalkozó Európai Unió hiavatalai jelentősen kisebb értéket értek el (33,03%). A válaszadók 16,21%-a nem tudja megítélni, hogy melyik állami szerv láthatná el ezt a feladatot. E tekintetben egyáltalán nem volt szignifikáns különbség a válaszadói csoportok között. Ebből adódik az a következtetés, hogy az élelmiszerek kettős minőségének

kérdését az élelmiszerlánc-felügyeleti szervnek továbbra is kiemelten kell vizsgálnia, hiszen ezt ettől az intézménytől várják el a fogyasztók.

A hipotézisek vizsgálata:

H1: Az illegális forgalomban kapható termékek vásárlására vonatkozó hajlam az alacsonyabb jövedelmű válaszadók esetében magasabb.

A hipotézis vizsgálata: A hipotézis vizsgálatát célozta az értekezés 5.1. alfejezetében a *befolyásolhatósági mutató* demográfiai tényezők szempontjából történő elemzése. Az elemzés alapján a hipotézis nem igazolható. Ez az eredmény összhangban áll azzal, amelyet De Matos és munkatársai (2007) a hamisított termékek (a hamisított termékeket egy összevont kategóriaként kezelte a felmérésük) iránti kereslet és a jövedelemszint közötti kapcsolatról megállapítottak. Konkrét árucikkek esetében is (például hamisított CD-k) megfigyelték, hogy a jövedelemnek nincs hatása az illegális termék iránti vásárlási hajlandóságra (Kwong et al., 2003). Ennek ellenére meglepő eredmény, hogy a fogyasztók bevételi szintje az élelmiszerek esetében sem befolyásolja az illegális termékek iránti keresletet, hiszen Dabija és munkatársai (2014) kutatása alapján az élelmiszerek is azon hamisított termékek kategóriák közé tartoznak, amelyekhez a legmagasabb egészségügyi kockázatot rendelik a fogyasztók.

Következtetés: A hipotézis elvetése arra enged következtetni, hogy a jövedelemszint nem befolyásolja az illegális forrásból származó termékek iránti keresletet, a magasabb jövedelmű társadalmi réteg is hajlandóságot mutat a kockázatos forrásból származó termékek

beszerzésére, amely alapján a fejezet következő részében az általános kockázatkommunikáció alkalmazására és témaköri bővítésére teszek javaslatot.

H2: A nők kevésbé nyitottak az illegális termékek vásárlására.

A hipotézis vizsgálata: A hipotézis vizsgálatát célozta az értekezés 5.1. alfejezetében a *befolyásolhatósági mutató* demográfiai tényezők (ez esetben nemek) szempontjából történő elemzése. Az elemzés alapján a hipotézis nem igazolható, amely épp a szakirodalmi adatok (Johns & Hayes, 2003; Kwong et al., 2003) ellenkezőjét támasztja alá.

Következtetés: A hipotézis elvetéséből arra következtethetünk, hogy bár a nők és férfiak élelmiszerhamisítással kapcsolatos kockázátészlelése statisztikailag kimutathatóan különböző volt (a nők némileg erőteljesebb aggodalmakat táplálnak), e különbség azonban nem volt olyan számottevő, hogy a válaszadók neme statisztikailag szignifikáns hatást gyakoroljon az illegális termékek iránti vásárlási hajlandóságra is. Ezek alapján ebben az esetben is az általános kockázatkommunikációra teszek javaslatot.

H3: A fiatalok hamisított élelmiszerekkel kapcsolatos kockázátészlelése alacsonyabb, mint az idősebbekké.

A hipotézis vizsgálata: A hipotézis vizsgálatát célozta az értekezés 5.1. alfejezetében az aggodalmak demográfiai tényezők (ez esetben korcsoport) szempontjából történő elemzése. A hipotézist a kutatás eredményei alapján elfogadhatjuk. Ebben az esetben a kapott eredmények igazolják az e területen ismert kutatásokban foglaltakat (Tom et al., 1998; Johns & Hayes, 2003; Kwong et al., 2003).

Következtetés: A hipotézis elfogadása alapján a fiatal korosztály élelmiszerhamisításhoz köthető kockázatokkal kapcsolatos ismereteinek növelése szükséges.

H4: A magyar társadalom többsége elítéli az élelmiszerek kettős minőségével kapcsolatos jelenséget, vagyis azt a gyakorlatot, hogy egy gyártó azonos márkánév alatt, de eltérő összetétellel, eltérő minőségi paraméterekkel hozza forgalomba a termékeit különböző országokban.

A hipotézis vizsgálata: A hipotézis vizsgálatát célozta az értekezés 5.2. alfejezetében tárgyalt kérdések mindegyike. Az eredmények alapján megállapítható, hogy a hipotézist teljes mértékben elfogadhatjuk. Az eredmények összecsengnek a szakirodalomban jelenleg rendelkezésre álló szlovák és cseh adatokkal (Bratková et al., 2019; CAFIA, 2017).

Következtetés: A hipotézis elfogadásából az következik, hogy a magyar társadalom számára az élelmiszerek kettős minősége releváns probléma, amelyre az állami szervezetektől, azon belül is elsősorban a Nébih-től vár megoldást a lakosság. Ez alapján intézkedési tervet kell kidolgozni, amelyet az értekezés Javaslatok alfejezetében részletezek.

Javaslatok

- Bár az 1990-es és a 2000-es évekhez hasonlítható élelmiszerbotrányok mára ritkábban fordulnak elő, az élelmiszerlánc-felügyeleti rendszer továbbra is számos kihívással néz szembe. A szakirodalmi kutatás során bemutattam, hogy az élelmiszerhamisítás elkövetési módjai és eszköztára folyamatosan fejlődik, amellyel egy korlátozott erőforrásokkal dolgozó állami hatóságnak nehéz lépést tartania. Ha a technikai oldal mellett

társadalmi oldalról is megközelítjük ezt a kérdést, megállapítható, hogy nem csak a kínálat, hanem a kereslet is adott ezekre a termékekre. A kutatásom bizonyítékot szolgáltatott arra, hogy ez a jelenség a várakozásokkal ellentétben nem kizárólag a rászorultság függvénye, a hamisított élelmiszerek vásárlása ugyanis a jövedelmi viszonyoktól független. Sikerült ugyanakkor rávilágítani arra, hogy a válaszadók kockázátészlelése nagymértékben befolyásolja a hamisított termékek elfogadási hajlandóságát. Javaslom ezért, hogy a hamisításokkal kapcsolatban feltárt kockázati információknak a lehető legnagyobb teret biztosítsuk, és legyen kiemelt kérdés a hamisított termékek kockázatairól szóló társadalmi párbeszéd a Nébih kommunikációs stratégiájában, társadalmi szemléletformáló kampányaiban, információ megosztó tevékenységében.

- A kutatási eredményekre visszautalva elmondható, hogy a vásárlók fejében nem él egységes kép az eredetiség és a márka fontosságáról. Ez nem csak a nagyobb márkaértékkel rendelkező termékelőállítóknak fontos információ, hanem azoknak is, akik kisebb méretű vállalkozásokban tevékenykednek, és tisztességes, az élelmiszerjogi előírásokat is betartó gazdálkodást folytatnak. Javaslom, hogy a hamisított termékekkel kapcsolatos kommunikáció során mind az élelmiszervállalkozók, mind az állami szereplők, beleértve az oktatást, sokkal nagyobb hangsúlyt fektessenek arra, hogy milyen előnyei vannak a nyomkövethetőségnek, visszakereshetőségnek, a vállalkozói felelősségvállalásnak és elszámoltathatóságnak. Be kell továbbá mutatni, hogy a tisztességes vállalkozások piacának szűkülésével

tulajdonképpen a vásárlói jogok és a vásárlók egészségének védelmének lehetőségei is csökkennek.

- Az élelmiszerhamisítás elkövetési mintázatai között egyre gyakrabban megfigyelhető a hálózatba szerveződés, amely terepe növekvő mértékben nemzetközi szintésre tolódik el. Ennek megfelelően javaslató, hogy az élelmiszerhamisítás felderítésével foglalkozó hatósági munkatársak kriminalisztikai ismereteket is sajátítsanak el. Érdeemes kiemelt figyelmet fordítani a felderítés során a különböző hazai és nemzetközi társhatóságok adatbázisának összevonására és elemzésére is, hiszen a hálózatos bünszervezetek létrehozásának egyik oka éppen az hogy a különböző felügyeleti rendszerek közötti eltéréseket, réseket kihasználják.
- Bebizonyosodott, hogy az emberek többsége számára lényeges kérdésnek számít, hogy az állam, és azon belül a Nébih foglalkozzon az élelmiszerek kettős minőségének vizsgálatával. Foglalkozni kell azzal, hogy az élelmiszervállalkozások ne forgalmazhassanak következmények nélkül a magyar fogyasztók számára gyengébb minőségű élelmiszereket azonos vagy nagyon hasonló márkaneven és csomagolásban, vagyis a vásárlókat megtévesztő módon. E tekintetben még a legmegengedőbb fogyasztói szegmens is elvárja, hogy egyértelmű, szembeötlő megjelölés tájékoztassa a fogyasztót arról, ha földrajzi régióként eltérő minőségben kerül piacra egy termék. Javasolom, hogy az élelmiszerek kettős minőségének vizsgálatára továbbra is folytasson összehasonlító termékelemzéseket az élelmiszerlánc-felügyeleti hatóság, amely eredményeiről tájékoztassa a

fogyasztókat. Amennyiben az élelmiszerek kettős minőségét visszaigazolják a véletlenszerű termékellenőrzések, a problémát közösségi szinten is napirenden kell tartani. Amennyiben pedig bebizonyosodik, hogy megszűnt a kettős minőség jelensége, vagy a gyártók felelősségteljesen, a fogyasztói elvárásokkal összhangban jelölik a termékeiket, ezzel kapcsolatban is tájékoztatni kell a lakosságot. Csak így őrizhetjük meg a Nébih által elért fogyasztói bizalmat, amely a fogyasztói kockázatkommunikáció alapköve.

5. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ KUTATÁSI EREDMÉNYEK

1. Bizonyítottam, hogy a nem legális forrásból való élelmiszerekre vonatkozó kereslet független a fogyasztók jövedelmi viszonyaitól és nemétől, ugyanakkor erősen függ az életkortól és az egyén kockázatészlelésétől.
2. Igazoltam, hogy a nem legális forrásból származó termékekkel kapcsolatos aggodalmak között meghatározó a minőséggel, az élelmiszerbiztonsággal és az adócsalással kapcsolatos aggodalom, ugyanakkor nem tudtam igazolni, hogy az élelmiszerhamisítással kapcsolatos aggodalom meghatározó befolyást gyakorolna a fogyasztók attitűdjeire.
3. Bizonyítottam, hogy az élelmiszerek „kettős minősége” – vagyis az a jelenség, hogy a nemzetközi gyártók egyes piacokra gyengébb minőségű termékeket értékesítenek azonos vagy megtévesztésig hasonló jelöléssel – a magyar fogyasztók többsége számára nem elfogadható, és ezzel kapcsolatban határozott állami fellépést várnak el.
4. Hierarchikus klaszterelemzéssel igazoltam, hogy az élelmiszerek kettős minősége a társadalmat 3 jól elhatárolható szegmensre bontja. A két legnagyobb részarányú csoport határozottan érzékeli a problémát és erőteljes fellépést sürget. A legkisebb részarányú csoport, amely tagjait többségében fiatalok alkotják, az élelmiszerek kettős minőségét nem tartja meghatározó problémának.

6. A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉBŐL MEGJELENT PUBLIKÁCIÓK

1. **Bognár, L.**, Helik, F., Izsó, T., & Kasza, Gy. (2018). Studies on adulteration of goose foie gras assessed in the years 2015 and 2016 in Hungary-case reports. *European Poultry Science*, 82.
2. Barna, S., **Bognár, L.**, Dorkó, A., Szakos, D., & Kasza, Gy. (2018). Consumer perception of product recall in the food sector (A termékvisszahívás fogyasztói megítélése az élelmiszerágazatban). *Journal of Food Investigations (Élelmiszervizsgálati Közlemények)*, 64(3), 2130-2139.
3. Barna, S., Mikulka, P., Frum, Zs., Szakos, D., **Bognár, L.**, & Kasza, Gy. (2018). Assessing the impact of the fipronil egg scandal on consumer behavior in Hungary (A fipronilos tojásbotrány vásárlói magatartásra gyakorolt hatásának vizsgálata Magyarországon). *Journal of Food Investigations (Élelmiszervizsgálati Közlemények)*, 64(1), 1882-1893.
4. **Bognár, L.**, Mikulka, P., & Kasza, Gy. (2018). Influence of the highly pathogenic avian influenza outbreak of 2016 on poultry meat consumption. *Acta Alimentaria*, 47(4), 479-486.
5. Bódi, B., Kasza, Gy., **Bognár, L.**, & Szakos, D. (2016). Online food shopping habits in Hungary (Internetes élelmiszer-vásárlási szokások Magyarországon). *Élelmiszervizsgálati Közlemények*, 62(1), 996-1003.

6. Szegedyné Fricz, Á., Dömölki, M., Kuti, B., Izsó, T., Szakos, D., **Bognár, L.**, & Kasza, Gy. (2016). Searching for quality Hungarian products – the operation of the Hungarian Food Codex (Minőségi magyar termékek nyomában – a Magyar Élelmiszerkönyv működése). *Élelmiszervizsgálati Közlemények*, 62(4), 1339-1350.

Konferencia közlemény

1. Szakos, D., Barna, S., **Bognár, L.**, Dorkó, A., & Kasza, Gy. (2018). How an Integrated Food Chain Safety Authority Thinks the About Risk Factors – Recall of Food Products. In G. Géczy, P. Korzenszky (Eds.), *Researched Risk Factors of Food Chain* (pp. 107-110). XIX. Risk Factors of Food Chain Conference, Mátrafüred, Hungary, 26-28 September 2018. Gödöllő: Szent István University (ISBN 978-963-269-775-8).
2. **Bognár, L.** (2014). Approaches and Experiences in Hungarian Food Chain Fraud Control. IAFP European Symposium on Food Safety. Budapest, 2014. május 7-9.
3. **Bognár, L.** (2014). Security and Safety of the Food Chain. IAFP European Symposium on Food Safety. Budapest, 2014. május 7-9.
4. **Bognár, L.** (2013). Élelmiszerlánc-biztonsági stratégia 2013-2020. „Az élelmiszerlánc-biztonság jövője” szakmai konferencia. Budapest, 2013. október 15.

7. A DISSZERTÁCIÓ TÉMAKÖRÉN KÍVÜLI PUBLIKÁCIÓK

Lektorált folyóiratcikkek

1. **Bognár, L.**, Izsó, T., Szakos, D., & Kasza, Gy. (2017). Toxoplasmosis, the insidious parasitic infection: dangers of asymptomatic carrier state (Toxoplazmózis, az alattomos parazitafertőzés: a tünetmentes hordozás veszélyei). *Magyar Állatorvosok Lapja*, 139(8), 479-487.
2. Kemenczei, Á., Izsó, T., Frecskáné Csáki, K., Maczó, A., **Bognár, L.**, & Kasza, Gy. (2016). Stevia: beyond the sweetener (Stevia: az édesítőszeren túl). *Élelmiszervizsgálati Közlemények*, 62(3), 1224-1234.

Egyéb közlemények

1. Bende, B., Fodor, K., **Bognár, L.**, & Kasza, Gy. (2019). Fogyasztói jelenségek és hatásuk a magyar termelőkre a haszonállat-tartás állatjóléti vonatkozásaiban. MTA Állatorvostudományi Bizottságának és az Állatorvostudományi Egyetem Állatorvostudományi Doktori Iskolájának 45. akadémiai beszámoló ülése, Állathigiéna, Állattenyésztés, Genetika, Takarmányozástan szekció. Konferencia helye, ideje: Budapest, Állatorvostudományi Egyetem, 2019. január 21.

2. Doma, E., Szakos, D., Kasza, Gy., Szabó-Bódi, B., & **Bognár, L.** (2018). Food waste measurement and prevention in Hungarian households. In: Book of Abstracts, 17th Annual STS Conference Graz, 7th – 8th May 2018, pp. 107-108.
3. **Bognár, L.** (2017). Az állat-, állati termék- és takarmányforgalmazással kapcsolatos szerződések, szavatosság, kártérítési felelősség és az állami kártalanításAz élelmiszerlánc hatósági felügyelete. (szerk: Egri Borisz), Budapest: Mezőgazda Kiadó, ISBN: 978-963-286-730-4
4. **Bognár, L.** (2017). A hazai madárinfluenza járvány tapasztalatai. In Gy. Kasza, & D. Szakos (Eds.), *A Magyar Zoonózis Társaság 2017. évi tudományos konferenciáin elhangzott előadások összefoglaló kötete* (pp. 4-13.). Budapest: Magyar Zoonózis Társaság. ISBN 978-615-80432-3-6
5. Kemenczei, Á., Izsó, T., **Bognár, L.**, & Kasza, Gy. (2016). Terítéken az entomofágia - áttekintő. In L. Bíró, É. Gelencsér, A. Lugasi, & I. Rurik (Eds.) *A 60 éves Magyar Táplálkozástudományi Társaság XLI. vándorgyűlése: Program és az előadások kivonatai*. Budapest: Magyar Táplálkozástudományi Társaság, p. 36. ISBN:978-615-5606-02-1
6. **Bognár, L.** (2015). Az állategészségügyi igazgatás aktuális kérdései a szarvasmarha ágazatban. Szarvasmarha-ágazati Szemináriumok. Szolnoki Főiskola (Campus) – Szolnok, Tiszaliget, 2015. november 25-26.

7. **Bognár, L.** (2015). Az afrikai sertéspestis igazgatási vonatkozásai. Magyar Állatorvosok Világszervezete szakmai konferenciája. Beregszász, Ukrajna, 2015. április 17.
8. **Bognár, L.** (2014). Magyarország állategészségügyi státuszának változása az elmúlt években. Országos Állatorvos Napok, VIII. Praxismenedzsment Konferencia. Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Kar, 2014. november 22.
9. **Bognár, L.** (2014). Vadászvizsga aktuális kérdései. A hazai vadegészségügy aktuális kérdései konferencia. Szent István Egyetem Állatorvos-tudományi Kar, Budapest, 2014. március 25.
10. **Bognár, L.** (2013). Classical and African Swine Fever surveillance programs and activities. Workshop on Strengthening and Adaptation of the Preventive Measures to the Existing Risk of Classical and African Swine Fever Introduction into the EU. Vilnius, Litvánia, 2013. szeptember 3.
11. **Bognár, L.** (2012). Az állategészségügyi szolgálatok szerepe az Európai Unióban. MÁVSZ szakmai konferencia. Lemberg, Ukrajna, 2012. október 5-6
12. **Bognár, L.** (2009). A Mezőgazdasági Szakigazgatási Hivatal Élelmiszerlánc-biztonsági elnökhelyettesének közleménye a sertések influenzabetegségéről. Az Európai Unió agrárgazdasága, 2009. (14. évf.) 5-6. sz. 8-9. old., ISSN 1786-4518.
13. **Bognár, L.** (2009). Közlemény családi gazdasághoz kötődő trichinella megbetegedésekről. Az Európai Unió agrárgazdasága, 2009. (14. évf.) 3. sz. 8. old., ISSN 1786-4518.

14. **Bognár, L.** (2008). Az FVM 2008-as zoonózis rendelet érvényre jutása az állategészségügyi szolgálatban. Magyar Zoonózis Társaság, Szent-Iványi – Binder Napok és Rudani-Kemenes Tudományos Ülés. Ráckeve, 2008. október 7-9.
15. **Bognár, L.** (2007). Az állatállományok betegségektől való mentesítésének, a mentességi státusz elérésének uniós szabályai. MÁV SZ szakmai konferencia. Munkács, Ukrajna, 2007. október 26.
16. **Bognár, L., & Flink, F.** (2006). Kéknyelvűség a BENELUX országokban. Magyar juhászat + kecsketenyésztés: a Magyar mezőgazdaság melléklete (15. évf.) 9. sz. 12. old.
17. **Bognár, L., & Flink, F.** (2006): Kéknyelv-betegség (Bluetongue) a BENELUX országokban. Holstein magazin, 2006. (14. évf.) 4. sz. 42. old.